

Davart pievels dal mund

In bulletin esperantist publicgà a Losanna

DA GUIU SOBIELA-CAANITZ

■ **En tge linguatg(s) duain ins publi-tgar revistas davart la varietad etnica en il mund? Il pli savens tschern'ins ina lingua fitg derasada, franzos, spagnol u cunzunt englais. Quai favurisescha ils pledaders da la(s) vier-va(s) tschernida(s); tshella gliעד sto lur avoir quità da scriver il linguatg ester en guisa correcta e chapibla.** I dat dentant in'otra alternativa, numnadamain in linguatg artificial ch'ins possa emprender senza gronda fadia. Quai è l'esperanto, stgaffì da Ludwik Lazar Zamenhof (1859–1917) da Bialystok (Pologna). Quanta gliעד discorra esperanto? «The Cambridge Encyclopedia» (1994) è fitg prudenta: «Tranter 1 e 14 milliuns pledaders». En mintga cas datti uniuns internaziunalas, basadas sin l'egualitad absoluta da mintga cultura, che dovran perquai l'esperanto sco lur linguatg uffizial. In exempel dat l'«Internacia Komitato por Etnoj Liberecoj» (Ikeli) cun ses bulletin «Etnismo»* che dat infurmaziuns istoricas ed actualas davart differents pievels dal mund. Il davos numer (75), cun ina parita empernaivla, cun illustraziuns e chartas geograficas, cuntengna plis artigels infurmativs ch'ins riva da chapir pli u main era sch'ins na sa betg esperanto.

Linguatg ed ambient

1999 han ils commembers da l'Ikel vuschà ina declaraziun davart ils prin-



cips da lur activitad. I refuseschan «il naziunalissem, pia la sanctificaziun da l'interess d'in stadi encunter tshels, il maldiever dal bain dal stadi per zuppen-tar la voluntad da fermas lobis che monopoliseschan la pussanza e l'economia». L'Ikel refusescha dentant er «quel cosmopolitissim malchapì ch'enclegia l'egualitad tranter las persunas sco la fusium da tuttas tenor la medema furma, cun mo in linguatg, ina cultura ed ina societad da consum». La declaraziun punctuescha: «Pli ch'ina cuminanza sa senta liada vi da sia terra, pli ch'ella giascha da preservar l'equiliber ecologic e cultural da ses domicil. Viceversa, pli che l'uman sa senta alienà, sco traguttì d'ina ferma cultura estra, pli tgunsch

ch'el accepta la destrucziun da sia ierta, rendend la carstgaunadad pli paupra. Ins na renconuscha betg il dretg fisic da survivor da plis pievels dal mund. Varsaquants stadis na renconuschan betg il dretg cultural da plis pievels da survivor; i teman che la varietad e la libertad culturala autentica periclitescian lur agens dretgs da sa conservar sasezs.» Ins citescha anc la Cunvegna da basa per la protecciun da las minoritads naziunalas, approvada dal Cussegl da l'Europa ils 10 da november 1994: «La protecciun da las minoritads naziunalas, dals dretgs e da las libertads da las persunas che fan part da lezzas minoritads è in element da la protecciun internaziunala dals dretgs umans.»

Da Namibia a la Volga

Uschia la lingia dal bulletin «Etnismo». I suonda insaquants exempels ord il nr. 75. Viceparsura Uwe Joachim Moritz fa endament il mazzament da var 100 000 Hereros 1904 en l'Africa dal sidvest (oz Namibia) sin cumond da general Lothar von Trotha; tar la commemoraziun 2004 ha Heidemarie Wiczorek-Zeul, ministra federala tudestga da la cooperaziun economica e dal svilup, rugà per perdun per lez malfatg, en num da Germania. Oz vivan var 140 000 Hereros en Namibia. L'artigel suandant s'occupa era da l'Africa dal sid, numnadamain dal linguatg «afrikaans» (oz 6 milliuns pledaders) che deriva da l'ollandais dals emprims colonists europeans. L'autur, Pascal Dubourg-Glagny, punctuescha che lez linguatg ha surpiglià blers pleds dals pievels indigens e ch'el na vegn betg be discurre dals cristians alvs, mabain era dals mulats u mestizs, blers dals quals derivan da l'actuala Indonesia ed èn perquai musulmans. I suonda in raschioni da la redactura cun l'autur da questas lingias, areguard il rumantsch, ses problems, sia promoziun, sia unica gasetta dal di ed ils gronds avantags da la plurilinguitad; l'artigel è illustrà cun maletgs d'Ardez e d'in schember e cun ina poesia rumantscha da Denise Mützenberg (Genevra). La gasetta resumescha lur ils problems dal Giura bernais; ils trais districts francofons survegnan uss in statut d'autonomia

cun cumpetenzas fitg modestas. Il Catalan Héctor Alòs i Font declera co ch'ins n'è betg vegnì adaquella d'obtegnair la renconuschienscha dal basc, catalan e «galego» en il project da constituziun europeana, cunzunt per vi da l'opposiziun da la regenza franzosa encunter ils linguatgs da passa 10 milliuns burgais da l'Uniu europeana. Alòs contribuescha era cun ina novitad significativa da Russia.

La pussanza sovietica aveva sfurzà si l'alfabet cirillic als linguatgs da las minoritads, per exempel al tatar da la Volga, parent dal tirc e discurre da strusch 2 milliuns persunas en Tatarstan e d'ina diaspora da bunamain 4 milliuns en il rest da Russia. En october ha il parlament da Tatarstan decidì da scriver l'agen linguatg cun l'alfabet latin, sco ch'ins fa adina dapli en ils pajais tircs antruras sovietics (Azerbaijan, Usbechistan euv.). La regenza russa ha suttamess il cas a la Dretgira suprema da la federaziun. Questa ha refusà la lescha tatara cun l'argument che l'alfabet cirillic gidia a l'armonisaziun culturala aifer la Russia. «Etnismo» mussa la gronda varietad dals problems che fan quitads a minoritads linguisticas en il mund. La proxima dieta da l'Ikel ha lieu en avust a Vilnius (Lituania), damanaivel da la patria da Zamenhof.

* **Adressa: Nicole Margot, chemin des Lys 4, 1010 Losanna.**
Posta electronica: n.margot@bluewin.ch